

ЯКОВЕНКО Роман Валерійович
викладач,
ЯЦУН Ольга Володимирівна
студентка 2-го курсу ФОФ
стац., гр. ФК-08-2

ТРАДИЦІЙНИЙ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

У статті розкриваються розвиток інтелектуального капіталу, його функціонування і необхідність в сучасній ринковій економіці, та поняття традиційного капіталу, його структури, властивостей та застосування у практиці господарювання.

Постановка проблеми та її актуальність. Перехід до нового типу економіки супроводжується зародженням нової „ідеології” економічного розвитку, в основі якої лежить розуміння того, що головним джерелом революційних перетворень є людина, її знання, новаторське мислення, здатність до зміни професій, культурного і суспільного середовища. Зростання наукомісткого виробництва, швидке оновлення технологій і видів продукції висуває на перший план інтелект, здібності, знання, талант і професіоналізм працівника, технічні, технологічні й організаційні інновації, тобто характеристики, що поєднуються поняттям „інтелектуальний капітал”. Досвід останніх десятиліть підтверджує, що на роль лідерів у соціально-економічному розвитку завжди претендували країни, що мають найвищий рівень освіти, науки, культури і духовності. В сучасному світі йде постійна боротьба не за продукт, а за володіння інтелектом і за доступ до його джерел.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми дослідження сутності категорії „інтелектуальний капітал” знайшли висвітлення в публікаціях таких зарубіжних дослідників – Т. Стюарта, Л. Едвінссона, М. Мелоуна, Т. Сакаїї, У. Хадсона. Вагомий внесок у дослідження інтелектуального капіталу зроблено такими вітчизняними вченими, як: Г. Задорожний, В. Кондрашова-Діденко, О. Бервено, О. Кендюхов, Б. Данилишин, В. Чижова, В. Черепанин, Ю. Вечір, І. Шковський. Однак ця проблема для вітчизняної наукової думки досить нова, і багато питань теоретичного та методологічного характеру потребують поглиблених досліджень, що й визначає актуальність даної статті.

Цілі статті. Метою цієї статті є усвідомлення економіко-правової сутності інтелектуального капіталу та механізму його функціонування. Водночас, викладений матеріал сам по собі має стати поштовхом до дискусії з цієї складної проблеми інтелектуальної економіки: дослідження відмінностей між поняттями „капітал” та „інтелектуальний капітал”.

Виклад основного матеріалу. У своєму загальному уявленні, ринкова економіка – це система товарно-грошових виробничих відносин і ринкових механізмів їх реалізації. Сучасна ринкова економіка являє собою складний господарський організм, який складається з великої кількості різноманітних виробничих, комерційних, фінансових та інформаційних

структур, взаємодіючих на фоні розгалужених систем правових норм бізнесу. Ринкова економіка та закони її функціонування, в кінцевому підсумку, інтенсифікують суспільний та міжнародний поділ праці, реалізують вертикальні та горизонтальні зв'язки між рівними партнерами, виконують інтеграційну роль, сприяють формуванню єдиного економічного простору.

Одночасно, ринок стимулює розвиток творчої інтелектуальної праці, впровадження у суспільне виробництво новітніх технологій, винаходів, корисних моделей, програмних продуктів тощо.

Сьогодні, наприклад, світова Промислова економіка уступає місце Інтелектуальній економіці. При цьому найбільш міцною рухомою силою стає сила ідей. Світовий досвід показує, що в економіці, яка найбільше спирається на ідеї та в меншому – на фізичний капітал, різко зростає вірогідність реалізації успішних проривів. Так, наприклад, частка капіталовкладень в інформаційні технології в США зростає у три рази в порівнянні з 1960 роком. Обсяг інвестованого капіталу постійно збільшується внаслідок збільшення добробуту, а також нової культури інвестування. В 1999 році американські компанії біля 50 мільярдів доларів вклали у венчурний (ризикований) капітал, що у 25 разів перевищує аналогічний показник 1990 року. Отримана сума за первісний випуск акцій в 15 разів перевищила суму за 1990 рік [1, С.7].

Сьогодні активно розвиваються наукомісткі галузі, такі як біотехнологія, генна інженерія, комп'ютерне програмування тощо. Зростає ефективність праці. А за умови, що продуктивність буде збільшуватись на 3% на рік – що нижче сучасного рівня зростання – загальний випуск продукції за годину подвоїться за наступні 25 років. Це безпосередньо відобразиться на підвищенні рівня життя [1, С.7].

Інтелектуальна економіка стимулює отримання достатньо високих прибутків на незначній базі капіталу та кількості працюючих.

Зосередимо увагу на розкритті економічного змісту поняття „інтелектуальний капітал”, який охоплює всі інші означені терміни в Інтелектуальній економіці.

Фахівці вважають, що інтелектуальний капітал – це ресурс, який характеризує знання, інтелектуальний потенціал організації та є одним з нових критеріїв визначення конкурентоздатності організації. І далі, більшість дослідників та практиків приходять до думки, що на рівні організації інтелектуальний капітал є сумою трьох складових:

1. Людський капітал – сукупність знань, навичок, творчих здібностей, а також спроможність власників та наукомістких працівників відповідати вимогам і задачам компанії.

2. Структурний капітал – програмні засоби ЕОМ, програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, товарні знаки, а також усілякі організаційні механізми, які забезпечують продуктивність працюючих та функціонування компанії.

3. Споживчий капітал – майбутні споживачі продукції компанії, її спроможність задовольнити їх запити.

Основою цих трьох складових є людські ресурси – найбільша динамічна компонента спроможності компанії отримувати прибуток тривалий час. Вважається, що людський капітал не може бути власністю компанії, а структурний капітал може бути оформлений у власність і може виступати в якості об'єкту купівлі-продажу [2, С.24].

Інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені. Таке широке визначення, на думку російських фахівців, охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новинки, які можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток [2, С.24].

Можна було б на перший погляд погодитись з цією думкою фахівців, але поняття „капітал” і, зокрема, „інтелектуальний капітал” мають дещо іншу економічну природу в умовах ринку.

Розглянемо спочатку що є „капітал”. Капітал (нім. – Kapital, франц. – Capital, спочатку – головне майно, головна сума, від лат. Capitalis – головний) – економічна категорія. Він являє собою авансовану вартість, що в процесі свого руху приносить додаткову вартість, тобто „самозростаюча” вартість. За своїм соціально-економічним змістом капітал не є майном. Вчення про додаткову вартість є основою економічної теорії К. Маркса.

Якщо розглядати капітал з позиції речових факторів виробництва, тобто як сукупність засобів виробництва, які принесуть дохід їх власникові, то, наприклад, А. Сміт розглядав капітал як запас, що використовується для господарських потреб і приносить дохід.

Якщо розглядати капітал як певне вкладення, що дає змогу отримувати дохід, то до нього треба віднести і вкладення у робочу силу (Г. Беккер, Дж. Мінсер). Цей підхід має назву „концепція людського капіталу”.

З позиції П. Самуельсона, капітал складається з таких факторів виробництва: 1) природні ресурси; 2) ресурси людської праці; 3) капітальні блага, вироблені самою економічною системою [7, С.203].

Як бачимо, капітал може розглядатися з позиції головного майна, головної суми і, одночасно як економічна категорія, що виражає сукупно-виробничі відносини, тобто, перетворення додаткової вартості на капітал. Перетворення звичайних грошових знаків на капітал включає як чисто технічні, техніко-організаційні моменти, так і соціально-економічні. Капітал як такий може існувати лише за певних соціально-економічних умов, до яких відносять: 1) високорозвинене товарне виробництво і обіг; 2) наявність такої мотивації діяльності виробника, як особисте збагачення; 3) зосередження у частини господарчих агентів значної частки засобів виробництва, тобто певний ступінь концентрації виробництва і капіталу; 4) відсутність власних засобів виробництва у частини господарчих агентів, що змушує їх найматися [8, С.206–207].

Якщо розглядати капітал з точки зору підприємства, то він є сумою вартісної оцінки майна та коштів підприємця, які він може використовувати на господарські потреби. З цієї точки зору принциповим моментом є співвідношення між власним і чужим капіталом. Тільки вкладення капіталу у

господарську діяльність, його інвестування створює прибуток. Загальна формула капіталу буде становити $G - T - G'$,

де: G – грошові засоби, авансовані інвестором;

T – товар (придбані засоби виробництва, робоча сила та інші елементи виробництва);

G' - грошові засоби, які отримані інвестором від продажу продукції (робіт, послуг) і, які включають до себе реалізований додатковий продукт (додаткову вартість);

$(G' - G)$ – додаткова вартість (дохід інвестора);

$(G' - T)$ – виручка від продажу продукції (робіт, послуг);

$(G - T)$ – витрати інвестора на придбання товару.

Як видно, грошові засоби (G), які вкладаються у виробничо-торговий процес, не використовуються повністю, а лише авансуються, і після завершення колообігу вони повертаються вкладнику (інвестору) з додатковим доходом (G'). Капітал повинен постійно здійснювати колообіг, що дає можливість підприємцю отримати прибуток.

По відношенню до фінансових ресурсів, капітал – це їх частина. А фінансові ресурси, які використовуються на розвиток виробничо-торгового процесу є капітал в його грошовій формі. По закінченні відповідного строку весь вкладений у виробництво капітал перетворюється на накопичену (капіталізовану) додаткову вартість. Додаткова вартість являє собою фонд, за рахунок якого здійснюється розширене відтворення.

Суть процесу виробництва додаткової вартості розкрита К. Марксом у вченні про постійний та змішаний капітал.

Постійним капіталом К. Маркс називав ту частину авансового капіталу, яка перетворюється на засоби виробництва і в процесі виробництва не змінює своєї вартості. Змішаний капітал – це та частка капіталу, яка перетворюється на робочу силу і в процесі виробництва змінює свою вартість, тобто створює додаткову вартість.

Якщо все означене про капітал підсумувати, то можна визначити загальні властивості капіталу, які зводяться до таких узагальнень:

1. капітал виступає як економічна категорія і за своїм соціально-економічним змістом не є майном;
2. капітал має вартісну оцінку;
3. капітал існує лише за певних соціально-економічних умов, властивих ринковому середовищу;
4. капітал розглядається як авансована вартість і після завершення колообігу повертається з додатковим доходом;
5. капітал є частина багатства (фінансових ресурсів) підприємця (сума вартісної оцінки майна та коштів), може бути інновацією.

Безумовно, інтелектуальний капітал (від лат. *Intellectualis capitalis* – розумовий головний або головні пізнання) – це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, характерну лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку та особливості.

Інтелектуальний капітал має надзвичайно складну сутність та багатовекторність прояву, що визначається механізмом його функціонування.

До інтелектуального капіталу відноситься продукт розумової, інтелектуальної праці, продукт творчих зусиль. Щоб глибше усвідомити поняття та механізм функціонування інтелектуального капіталу, слід поділити його на окремі складові елементи з наступним групуванням за однорідними ознаками, тобто здійснити його класифікацію. Її здійснюють за різними ознаками залежно від цілі та завдань, які при цьому вирішуються. Зауважимо також, що питання класифікації інтелектуального капіталу є дискусійним і недостатньо висвітленим у спеціальній літературі.

За формою власності інтелектуальний капітал може бути *приватним*, *колективним* та *державним* в залежності від суб'єкта, який володіє, користується і розпоряджається результатом інтелектуальної творчої діяльності. Зазначені правомочності закріплені в Конституції України (ст.41).

В основу інтелектуального капіталу входить інтелектуальна власність – це результат інтелектуальної творчої діяльності, результат власного творчого пошуку, який має бути певним чином об'єктивний, втілений у певну об'єктивну форму та має бути здатним до відтворення [10, С.7].

З цієї позиції, інтелектуальна власність визначає: кому належить результат інтелектуальної творчої діяльності, який втілений у певну об'єктивну форму (патент, свідоцтво, ноу-хау, товарний знак, авторський твір тощо). Що стосується приватної або колективної (група приватних осіб) форми власності, то зрозуміло, якщо мається на увазі, кому належить результат власного творчого пошуку.

Власний інтелектуальний капітал може бути на балансі суб'єкта господарювання, наприклад, у формі капітальних інвестицій, тобто на стадії створення (розробки) нематеріальних активів. Що стосується строкового інтелектуального капіталу, то на балансі суб'єкта господарювання такий капітал знаходить відображення у вигляді нематеріальних активів, які в залежності від виду мають відповідний термін знаходження згідно законодавства України про охорону інтелектуальної власності. Так, наприклад, правова охорона суб'єктів інтелектуальної власності надається з певних умов на конкретно визначений строк: винахід – на 20 років, корисна модель – на 5 років, промисловий зразок – на 10 років тощо.

Означеними законами також передбачено здійснення, наприклад, щорічної (для винаходів) підтримки їх дії, шляхом сплати зборів за дії, які пов'язані з охороною права на об'єкти інтелектуальної власності.

За ознакою формування (мобілізації) інтелектуальний капітал поділяється на створений самим суб'єктом господарювання і придбаний в інших суб'єктів господарювання. Так, наприклад, загальний обсяг фінансування технологічних інновацій в Україні у 1999 році становив 1,2 млрд. грн. Як і в минулі роки основним джерелом їх фінансування залишаються власні кошти підприємств – 813,8 млн. грн. або майже 70% загального обсягу фінансування. Питома вага робіт, що фінансувалися за рахунок держбюджету склала 10,1% або 118,4 млн. грн.

Виходячи з класифікації видів інтелектуального капіталу за різними ознаками доцільно розглядати інтелектуальний капітал із загальних позицій, з позиції філософської категорії, і з позиції конкретної науки – як економічну категорію.

З позиції філософської категорії, інтелектуальний капітал розглядається як здатність до мислення, пізнання, особливо до його вищих теоретичних рівнів, що властиво інтелекту. По відношенню до капіталу, в цьому випадку, інтелектуальний капітал розглядається як накопичення наукових, теоретичних і практичних знань людства, суспільства про відповідні дії, процеси, проблеми вирішення. Це є категоріальна структура мислення, яка формується на базі суспільного пізнання в процесі удосконалення, пошуку нового на основі універсальних форм мислення й пізнання. Інтелектуальний капітал можна розглядати і як систему знань, яка базується на системному характері людського мислення, з метою оперувати ними (знаннями) діалектично, тобто як взаємопов'язаними, рухливими, суперечливими, такими, що переходять одна в одну або узагальнюються, викристалізуються, стверджуються.

Як економічна категорія, інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної вартості, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості. Таке трактування інтелектуального капіталу може бути визначене як соціально-економічне.

Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт, придатний для виробництва і ринку є найважчим етапом у ланцюгу, що зв'язує науку та винахідника зі споживачем. При цьому потрібно враховувати доміанти ринку, потреби споживача і мати досвід технологічного підприємництва [14, С.35].

У процесі комерціалізації є обов'язково як мінімум чотири учасники: автор розробки (винаходу, сорту рослин, корисної моделі тощо), стратегічний партнер, менеджери та інвестор. Досвід показує, що в реальних умовах від ідеї створення нового продукту до надходження перших прибутків від його продажу на ринку проходить 3-4 роки. Це період інноваційного проекту. Для того, щоб довести розробку від лабораторного прототипу до стадії продажу дослідної партії, а потім і невеличкої серії, потрібно, як правило, близько 1-2 млн. доларів. Такі інвестиції вкладаються не відразу, а невеличкими порціями за кожний окремий крок у реалізацію інноваційного проекту.

Як відомо, інноваційний процес проходить 4 основних етапи: аналіз конкуренції нового продукту, лабораторна перевірка здійснення ідеї, створення дослідного зразка продукції, підготовка до виробництва дослідної партії та її реалізація. Кожний з цих етапів потребує набагато більше зростаючих інвестицій [14, С.35-36].

Механізм комерціалізації, як бачимо, є відтворення руху інтелектуального капіталу з метою отримання продукту. На думку російських фахівців, для менеджера інтелектуальний капітал має дві основні компоненти: людський капітал та інтелектуальні ресурси. Людський капітал чи інтелектуальна сила створюють інновації і те, що можна описати та

ідентифікувати, стає інтелектуальними ресурсами. Деякі інтелектуальні ресурси звичайно ті, що мають більший комерційний потенціал, отримують правову охорону і стають інтелектуальною власністю [2, С.24].

Як бачимо, господарська діяльність стає засобом реалізації економічних інтересів. Для того щоб приватні інтереси (власника, інвестора) реалізовувалися в своїй сукупності (в інноваційному проекті), необхідно, щоб комерціалізація інтелектуальної власності давала власнику, інвестору надлишок доходу над їх витратами, тобто можливість збагачення.

З означених позицій слід відзначити, що інтелектуальний капітал набуває авансованої вартості в процесі господарської діяльності, тобто коли він створюється і використовується самим підприємством чи реалізується іншим підприємством (суб'єктом господарювання).

В умовах господарської діяльності, підприємство для створення інтелектуального продукту насамперед авансує кошти (інвестиції) для придбання (використання) необхідних факторів виробництва, тобто елементів постійного та змінного капіталу. Капітал (або інвестиції) тут виступають як виробничий капітал, функцією якого є створення інтелектуального продукту і додаткової вартості. Для одержання вартості та додаткової вартості у грошовій формі треба продати продукт капіталу. При цьому капітал набуває форми товарного капіталу, головною функцією якого є реалізація інтелектуального продукту і одержання додаткової вартості у грошовій формі. Таким чином, інтелектуальний продукт проходить три стадії капіталу – грошову, виробничу і товарну. Такий послідовний рух називається колообігом інтелектуального капіталу.

Висновки. З означених позицій в чистому вигляді інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості). Вартість інтелектуального продукту (товару), що створений за умов застосування найманої праці, описується всім відомою формулою К. Маркса, а саме як сума постійного, змінного капіталу та додаткової вартості. Вартісна оцінка інтелектуальної власності є інтелектуальний капітал, який об'єктивований та ідентифікований з позиції створеного або придбаного інтелектуального продукту, який набув права інтелектуальної власності.

При використанні створеного інтелектуального продукту безпосередньо на самому підприємстві, додаткова вартість складається з двох складових, а саме, з частини додаткової вартості, яка входить до складу інтелектуального капіталу, отриманого в чистому вигляді, і з решти додаткової вартості, яка отримана при реалізації продукції з використанням інтелектуального капіталу в чистому вигляді, тобто на умовах використання вже оновлених або удосконалених засобів і предметів праці, найманої робочої сили.

Таким чином, розкриваючи економічний зміст поняття „інтелектуальний капітал” з позиції загальної економічної теорії про капітал з урахуванням специфіки і особливостей інтелектуального капіталу, це

дозволяє глибше усвідомити економіко-правову сутність інтелектуального капіталу.

Список використаної літератури

1. Кокизюк С. Корпорации в XXI веке / Кокизюк С. // Мировые дискуссии. – 2000. – № 29, 11-17 сент. – С. 7-9.
2. Зинов В. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса / В. Зинов, К. Самарян // Интеллектуальна власність. – 2001. – № 5-6. – С. 23-25.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит. – М. : Прогресс, 1962. – 562 с.
4. Рикардо Д. Сочинения : в 4-х т. / Давид Рикардо. – М., 1941. – Т. 1. – С.17-23.
5. Милль Дж. С. Основы политической экономики : в 2-х т. / Джон Стюарт Милль. – М. : Мысль, 1980. – Т. 1. – С. 112.
6. Маршалл А. Принципы политической экономии : в 2-х т. / Альфред Маршалл. – М. : Мысль 1984. – Т. 3. – С. 22.
7. Самуэльсон П. Экономика : в 2-х т. / Пол Самуэльсон. – М. : МГП „АЛГОН” ВНИИСП, 1992. – Т. 2. – 365 с.
8. Основи економічної теорії : політекономічний аспект : підруч. / [Г. Н. Климко, В. П. Нестеренко, Л. О. Каніщенко та ін.] ; за ред. Г. Н. Климка, В. П. Нестеренка. – К. : Вища шк., 1994. – 632 с.
9. Политическая экономия современного капитализма : учеб. пособие / под ред. В. С. Торкановского. – С-Пб. : Изд-во СПбУЭФ, 1993. – С. 33.
10. Підпригора О. Проблеми системи законодавства України про інтелектуальну власність / Підпригора О. // Интеллектуальна власність. – 2000. – № 3. – С. 3-14.
11. Андрощук Г. А. Рынки технологий : проблемы лицензионного обмена / Андрощук Г. А. // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. праць ; голов. ред. О. П. Степанов. – К. : КНЕУ. – 2001. – Вип. 7. – С. 183-193.
12. Александрова В. П. Трансфер науково-технічної продукції / В. П. Александрова, Т. І. Щедрина // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. праць ; голов. ред. О. П. Степанов. – К. : КНЕУ. – 2001. – Вип. 7. – С. 148-163.
13. Андрощук Г. Інноваційна діяльність в Україні : економічний механізм стимулювання / Андрощук Г. // Интеллектуальна власність. – 2000. – № 12. – С. 23-30.
14. Зинов В. Проблеми комерціалізації результатів досліджень і розробок / Зинов В. // Интеллектуальна власність. – 2000. – № 3. – С. 35-42.
15. Герасименко В. Договір у правовідносинах при використанні інтелектуальної (промислової) власності / Герасименко В. // Интеллектуальна власність. – 2000. – № 4. – С. 12-17.